

RAQAMLI MAHSULOTLARNI XALQARO FUQAROLIK MUOMALASIDA HUQUQIY MUHOFAZA QILISH VA INTELLEKTUAL MULK HUQUQLARINI TARTIBGA SOLISH

Abdurashidov Zayniddin

*Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti, Amaliyot karyera markazi
uslubchisi*

KIRISH

Raqamli mahsulotning iqtisodiy qiymati uning moddiy tashuvchisida emas, balki unga nisbatan mavjud bo'lgan intellektual mulk huquqlarida mujassam. Dasturiy ta'minot, ma'lumotlar bazasi, raqamli musiqa yoki elektron kitob internet orqali bir lahzada yuzlab yurisdiksiyaga yetib boradi. Ularga nisbatan huquqlar esa Bern konvensiyasidan buyon hududiylik tamoyili asosida har bir davlatda alohida vujudga keladi va himoya qilinadi. Global tarqatish va hududiy muhofaza o'rtasidagi ana shu ziddiyat raqamli mahsulotlar xalqaro muomalasining asosiy huquqiy muammosi hisoblanadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekiston 2019-yilda Butunjahon intellektual mulk tashkilotining "internet shartnomalari" – WCT va WPPTga qo'shilib, raqamli muhitdagi muhofaza standartlarini o'z zimmasiga oldi. Shu bilan birga, Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lish jarayoni milliy qonunchilikni TRIPS Bitimi talablariga to'liq moslashtirishni taqozo etmoqda.

Tadqiqotning maqsadi – raqamli mahsulotlarga nisbatan intellektual mulk huquqlarini transchegaraviy muhofaza qilishning huquqiy mexanizmlarini tahlil qilish va milliy qonunchilikni takomillashtirish yo'llarini aniqlashdan iborat. Shu maqsadda raqamli muhitda mutlaq huquqlarning mazmunini aniqlash, intellektual mulk huquqlari buzilishiga qo'llaniladigan huquqni belgilash muammolarini o'rganish, raqamli nusxalarga nisbatan huquqlarning tugashi masalasini baholash va milliy qonunchilikka takliflar ishlab chiqish vazifalari

qo'yildi. Tadqiqot qiyosiy-huquqiy, tarixiy-huquqiy usullar va sud amaliyotini tahlil qilishga asoslandi.

ASOSIY QISM

Milliy qonunchilik tahlili

Fuqarolik kodeksi intellektual mulk obyektlariga nisbatan mutlaq huquqlar rejimini belgilaydi va EHM uchun dasturlar hamda ma'lumotlar bazalarini mualliflik huquqi obyektlari qatoriga kiritadi. "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonun (O'RQ-42) asarni hamma uchun ochiq qilish huquqini, ya'ni foydalanuvchi o'zi tanlagan joy va vaqtda asardan foydalana olishini ta'minlovchi huquqni nazarda tutadi. Qonun, shuningdek, texnik himoya vositalari va huquqlarni boshqarish to'g'risidagi axborotni muhofaza qiladi, xorijiy mualliflarning asarlari esa O'zbekiston ishtirok etayotgan xalqaro shartnomalar asosida himoya qilinadi.

Shu bilan birga, Fuqarolik kodeksining xalqaro xususiy huquq bo'limida intellektual mulk huquqlariga oid maxsus kollizion norma mavjud emas. Natijada huquqning vujudga kelishi, hajmi va buzilishiga qaysi huquq qo'llanishi umumiy normalar va xalqaro shartnomalar talqini orqali aniqlanadi. Onlayn platformalar uchun "bildirishnoma va olib tashlash" (notice-and-takedown) tartibi hamda vositachilarni javobgarlikdan ozod qilishning aniq shartlari ham tizimli shaklda mustahkamlanmagan.

Xalqaro-huquqiy baza

Bern konvensiyasining 5(2)-moddasi muhofaza hajmi va himoya vositalarini muhofaza so'ralayotgan mamlakat qonunchiligiga bo'ysundiradi; doktrina bundan *lex loci protectionis* tamoyilini chiqaradi. WIPO Mualliflik huquqi shartnomasi (WCT, 1996) 8-moddada asarni ommaga yetkazish, shu jumladan uni interaktiv tarzda hamma uchun ochiq qilish huquqini, 11-12-

moddalarda esa texnik himoya vositalari va huquqlarni boshqarish axborotini muhofaza qilishni belgilaydi. WIPO Ijrolar va fonogrammalar shartnomasi (WPPT) ijrochilar va fonogramma ishlab chiqaruvchilar uchun ham xuddi shunday kafolatlarni nazarda tutadi (18–19-moddalar).

TRIPS Bitimi (1994) kompyuter dasturlarini adabiy asar sifatida muhofaza qilishni (10-modda) va huquqlarni amalga oshirishning samarali vositalarini talab etadi. O'zbekiston Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lgach, bu talablar nizolarni hal etish mexanizmi bilan ta'minlangan xalqaro majburiyatga aylanadi.

Yevropa Ittifoqining "Rim II" Reglamenti (864/2007) 8-moddasida intellektual mulk huquqlari buzilishiga muhofaza so'ralayotgan mamlakat huquqi qo'llanishi va bu qoidani taraflar kelishuvi bilan o'zgartirib bo'lmazligi belgilangan. Akademik darajada ishlab chiqilgan CLIP Prinsiplari (2011) esa bir vaqtda ko'plab mamlakatda sodir bo'ladigan "hamma joydagi" buzilish uchun nizo bilan eng yaqin aloqador bo'lgan bitta huquqni qo'llashni taklif qiladi (3:603-modda).

Raqamli nusxalarga nisbatan huquqlarning tugashi

Yevropa Ittifoqi Sudi *UsedSoft* (C-128/11, 2012) ishida yuklab olingan dastur nusxasini muddatsiz litsenziya asosida sotish tarqatish huquqini tugatishini e'tirof etdi. *Tom Kabinet* (C-263/18, 2019) ishida esa sud elektron kitobni qayta sotishni ommaga yetkazish deb baholab, bu holda huquq tugamaydi degan xulosaga keldi. WCTning 6-moddasiga oid kelishilgan bayonot huquqlarning tugashini moddiy nusxalar bilan bog'laydi. Fikrimizcha, mazkur ziddiyat milliy qonun chiqaruvchidan raqamli nusxalarga nisbatan aniq pozitsiyani talab qiladi.

Mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari

O.Okyulov intellektual mulk huquqlarini mulk huquqidan farq qiluvchi mustaqil mutlaq huquqlar tizimi sifatida tavsiflaydi. Bu yondashuv raqamli nusxani “sotish” emas, balki undan foydalanish huquqini berish sifatida kvalifikatsiya qilishga asos bo‘ladi. I.R.Rustambekov internet orqali sodir etiladigan huquqbuzarliklarda an’anaviy hududiy bog‘lovchilarning cheklanganligini ko‘rsatadi. S.S.Gulyamov raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt sharoitida intellektual mulk obyektlari doirasi kengayishini hamda himoya mexanizmlarini qayta ko‘rib chiqish zarurligini asoslaydi. X.R.Rahmonqulov tadqiqotlarida shakllangan fuqarolik-huquqiy javobgarlik nazariyasi esa raqamli muhitda yetkazilgan zararni qoplash uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Huquqiy bo‘shliqlar va tizimli muammolar

Birinchi muammo – kollizion vakuum. Intellektual mulk huquqlariga va ularning buzilishiga qo‘llaniladigan huquq qonunda belgilanmagan. Bunga ko‘p hududli buzilish muammosi ham qo‘shiladi: bir kontentning yuzlab mamlakatda onlayn tarqatilishi har bir davlat huquqini alohida qo‘llashni amalda imkonsiz qiladi.

Ikkinchi muammo – raqamli nusxaning huquqiy maqomi noaniqligi. Yuklab olingan nusxani qayta sotish mumkinmi degan savolga milliy qonunchilikda aniq javob yo‘q, bu esa ikkilamchi raqamli bozorda huquqiy noaniqlik keltirib chiqaradi.

Uchinchi muammo – onlayn vositachilar javobgarligining aniq rejimi yo‘qligi. Platformalar uchun “xavfsiz bandargoh” (safe harbor) shartlari va bildirishnoma tartibi belgilanmagan.

To‘rtinchi muammo – shartnoma statuti va mutlaq huquq statutining aralashtirilishi. Litsenziya shartnomasidagi huquq tanlash bandi mutlaq

huquqning mavjudligi va hajmiga ta'sir qilmaydi, biroq amaliyotda bu farq har doim ham inobatga olinmaydi.

XULOSA

Olib borilgan tahlil quyidagi ilmiy xulosalarga olib keladi. Birinchidan, raqamli mahsulotlarga nisbatan intellektual mulk huquqlarini muhofaza qilishda hududiylik tamoyili saqlanib qolmoqda, biroq global onlayn tarqatish uni moslashtirishni talab etadi.

Ikkinchidan, *lex loci protectionis* intellektual mulk huquqlarining vujudga kelishi, hajmi va buzilishi uchun asosiy kollizion bog'lovchi bo'lishi lozim. Fikrimizcha, uni Fuqarolik kodeksida bevosita mustahkamlash huquqiy aniqlikni oshiradi.

Uchinchidan, raqamli nusxalarga nisbatan huquqlarning tugashi masalasida xalqaro amaliyot bir xil emas; milliy qonunchilikda aniq qoida yo'qligi ikkilamchi raqamli bozorda huquqiy noaniqlikni yuzaga keltiradi.

To'rtinchidan, onlayn vositachilar javobgarligining aniq rejimi yo'qligi huquq egalarining samarali himoyasiga ham, platformalarning rivojlanishiga ham to'sqinlik qiladi.

TAKLIF VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ilgari surilishi maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Birinchi taklif – Fuqarolik kodeksining xalqaro xususiy huquq bo'limiga “Intellektual mulk huquqlariga qo'llaniladigan huquq” nomli modda kiritish. Unda huquqning vujudga kelishi, mazmuni, amal qilish muddati va buzilishi muhofaza so'ralayotgan mamlakat huquqiga bo'ysunishi belgilanishi lozim.

Ikkinchi taklif – ushbu moddaga ko'p hududli onlayn buzilish uchun maxsus qoida qo'shish. Unga ko'ra, sud buzilish bilan eng yaqin aloqador

mamlakat huquqini qo'llashi mumkin, biroq taraf boshqa mamlakat huquqi sezilarli darajada farq qilishini isbotlash huquqini saqlab qoladi (CLIP Prinsiplarining 3:603-moddasi namunasida).

Uchinchi taklif – “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida”gi Qonunda raqamli nusxalarga nisbatan tarqatish huquqining tugashi qo'llanmasligini yoki uning qo'llanish shartlarini aniq belgilash.

To'rtinchi taklif – “Elektron tijorat to'g'risida”gi Qonunga yoki alohida qonun hujjatiga onlayn platformalar uchun “bildirishnoma va olib tashlash” tartibi hamda javobgarlikdan ozod qilish shartlarini kiritish. Bu TRIPS Bitimining huquqlarni amalga oshirishga oid talablariga ham mos keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (ikkinchi qism) (257-I, 1996-yil 29-avgust). <https://lex.uz>
2. O'zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida”gi Qonuni (O'RQ-42, 2006-yil 20-iyul).
3. O'zbekiston Respublikasining “Elektron tijorat to'g'risida”gi Qonuni (O'RQ-792, 2022-yil 29-sentabr).
4. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Paris Act, 1971).
5. WIPO Copyright Treaty (WCT). Geneva, 1996.
6. WIPO Performances and Phonograms Treaty (WPPT). Geneva, 1996.
7. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS). Marrakesh, 1994.

8. Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II). Official Journal L 199, 31.7.2007.

9. European Max Planck Group on Conflict of Laws in Intellectual Property. (2013). Conflict of Laws in Intellectual Property: The CLIP Principles and Commentary. Oxford: Oxford University Press.

10. CJEU, Case C-128/11, UsedSoft GmbH v Oracle International Corp., 3 July 2012.

11. CJEU, Case C-263/18, Nederlands Uitgeversverbond v Tom Kabinet, 19 December 2019.

12. Okyulov, O. Intellektual mulk huquqi: darslik. Toshkent: TDYU.

13. Kono, T. (Ed.). (2012). Intellectual Property and Private International Law: Comparative Perspectives. Oxford: Hart Publishing.